I. INTRODUCERE

I. 1. Obiectul dialectologiei

Dialectologia[1] este o ramură a lingvisticii care studiază şi descrie variaţiile teritoriale ale limbii: dialectele, subdialectele, graiurile, subgraiurile. Ca parte integrantă a istoriei limbii române, dialectologia arată cum au luat naştere aceste ramificaţii teritoriale ale limbii comune, cum au evoluat în istoria limbii, care este raportul lor faţă de limba literară.

În dezvoltarea istorică a limbilor au loc două procese: de diversificare şi de unificare a limbii. Dialectele iau naştere în urma procesului de diversificare a limbii şi sînt datorate diferenţierii teritoriale a societăţii[2] şi apartenenţei vorbitorilor unor categorii sociale diferite[3]. Astfel, vorbim de două dimensiuni ale variaţiei lingvistice - geografică şi sociologică-, variaţii care aparţin planului sincronic, dar şi de o a treia dimensiune, cea cronologică, aparţinînd planului diacronic, care urmăreşte variaţia lingvistică a unei limbi de la o epocă la alta. În consecinţă, se poate vorbi despre o dialectologie descriptivă (sincronică) şi despre una istorică (diacronică).

Dialectologia sincronică descrie stadiul la care se află o unitate teritorială la un moment dat, analizează şi descrie structura dialectală a unui anume idiom, stabileşte subunităţile teritoriale, descrie fiecare unitate în parte – evidenţiind particularităţile

---

[1] În limba română, termenul este de origine franceză (*dialectologie*), la baza acestuia stînd gr. *διάλεκτος*, care însemna la început `dialog, conversaţie', iar mai tîrziu `varietate dialectală'. Vezi discuţia asupra cuvîntului *dialect* la Manlio Cortelazzo, *Avviamento critico allo studio della dialettologia ialiana*, I, *Problemi e metodi*, Pisa, 1969, p. 9-12.

[2] În cadrul aceleiaşi limbi, există variaţii lingvistice mai mari, cu cît localităţile anchetate sînt mai îndepărtate.

[3] Aceste diferenţieri sînt legate de ocupaţia vorbitorilor, de gradul de cultură al acestora, de vîrstă, sex, situaţie de comunicare.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

fonetice, gramaticale şi lexicale - şi stabileşte raporturile reciproce dintre limba literară şi variantele teritoriale ale limbii.

Dialectologia diacronică cercetează şi explică evoluţia istorică a faptelor dialectale (evoluţia sunetelor, a formelor gramaticale, a cuvintelor şi a sensurilor acestora), urmăreşte modul cum s-au constituit în timp, cum evoluează limba literară, pătrunderea şi (non)stabilizarea lor în limba literară sau comună, ţinînd cont şi de factorii extralingvistici (istorici, geografici, demografici, culturali, sociali şi politici) care au determinat diferenţierile dialectale.

Trebuie menţionat că cercetarea dialectologică ideală presupune abordarea faptelor de limbă din ambele perspective. De altfel, între sincronie şi diacronie nu există doar un raport bazat exclusiv pe antinomie, ci şi pe complementaritate. De cele mai multe ori, întrucît dialectele sînt mai conservatoare decît limba comună, descrierea şi explicarea unui fapt din sincronie presupune introducerea unui principiu diacronic; fenomenul sincronic este condiţionat de fenomenul diacronic. E. Coşeriu spune că „limba funcţionează sincronic şi se constituie diacronic. Dar aceşti termeni nu sînt antinomici, nici contradictorii, pentru că «facerea» se realizează în vederea funcţionării”[4].

Există o legătură strînsă între dialectologie şi istoria limbii. Dialectele şi graiurile unei limbi păstrează uneori stadii de evoluţie pe care limba contemporană le-a depăşit. În acest sens, amintim caracterul conservator al dialectelor sud-dunărene, dialecte care păstrează unele particularităţi fonetice din perioada românei comune şi chiar din cea a latinei populare. De exemplu, africata dentală sonoră *ḑ*, care caracteriza româna comună, se conservă astăzi în dialectul aromân, iar la nordul Dunării în Bucovina, Maramureş şi Banat. În dialectele sud-dunărene se păstrează *ń* (primar), care în dialectul dacoromân (cu excepţia subdialectului bănăţean) evoluează la *ȷ̣* (lat. *cuneus*> suddun.

[4] Eugeniu Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 238.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

cuń(ụ), faţă de dr. *cuị̯* - băn. *cuń*), iar grupurile *cľ* şi *gľ*, care au evoluat la nordul Dunării la *k'*, *g'* (*ok'*, *g'em*), s-au conservat în dialectele sud-dunărene, consemnînd un fapt de limbă moştenit din latina populară.

În procesul de interacţiune dintre dialectologie şi limba literară (care are o bază dialectală şi se dezvoltă mereu pe baza dialectelor sau graiurilor) raportul se schimbă în favoarea ultimei, care influenţează tot mai mult dialectele şi graiurile, nivelînd particularităţile regionale[5].

Ceea ce caracterizează dialectologia în raport cu alte discipline lingvistice este interesul exclusiv al acesteia pentru limba vorbită. Dialectologia este în raport cu lingvistica generală, întrucît utilizează premisele teoretice şi metodologice ale cercetării şi explicării faptelor de limbă, oferind, în acelaşi timp, materiale şi fapte de limbă care provin din cercetarea la faţa locului a unor aspecte ale vorbirii. De asemenea, dialectologia are relaţii cu sociolingvistica, geografia şi istoria, etnografia şi folclorul.

În funcţie de metodele întrebuinţate în vederea interpretării faptelor de limbă regionale, vorbim de diferite moduri de a privi şi a descrie varietatea dialectală:

a) *dialectologia tradiţională*, preocupată de descrierea deosebirilor dintre variantele teritoriale ale limbii, cu accent pe nivelurile fonetic şi lexical;

b) *dialectologia structurală*, care vede în dialecte şi graiuri sisteme lingvistice cu mod de funcţionare propriu şi îşi propune o analiză interlingvistică între graiuri şi dialecte, evidenţiind atît deosebirile, dar şi asemănările dintre ele;

c) *dialectologia transformaţională*, pornind de la o serie de ipoteze „reguli", încearcă să dea o descriere care să evidenţieze caracterul infinit al limbii, al dialectului sau al graiului, concepute ca sisteme de posibilităţi[6].

---

[5] Vezi Adrian Turculeţ, *Dialectologie română*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2002, p. 10-11 (= Turculeţ, *Dialectologie*).

[6] Matilda Caragiu Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord - şi sud - dunăreană)*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1975, p. 19 (= Caragiu Marioţeanu, *Compendiu*).

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

I. 2. Constituirea dialectologiei ca disciplină lingvistică. Atlase lingvistice occidentale

Dacă pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea lingviştii acordau atenție limbilor literare, mai ales în forma lor scrisă, începînd cu 1870 se manifestă interesul pentru cercetarea graiurilor şi dialectelor ca ipostaze concrete, vii ale limbilor. Începuturile cercetărilor dialectale sînt legate de preocupările lingvisticii istorice şi etimologice. S-a constatat că anumite stadii de evoluție a limbilor, postulate teoretic de comparatişti pentru explicarea unor forme standard, sînt atestate în unele graiuri locale, motiv pentru care studierea acestora a fost considerată o necesitate[7]. Şcoala neogramaticilor creşte interesul pentru cercetările comparativ-istorice, punînd în evidență importanța actului dialectal pentru stabilirea evoluției istorice a limbilor, manifestînd interes față de descoperirea în materialul dialectal a faptelor de limbă care să confirme valabilitatea principiului legilor fonetice.

Întemeietor al dialectologiei romanice este considerat italianul *Graziadio Isaia Ascoli*, fondatorul revistei „Arhivio glottologico italiano" (1873), în care publică trei studii consacrate dialectelor retoromane, franco-provensalei şi Italiei.

Tot cu scopul de a stimula dezvoltarea cercetărilor dialectale, *Gaston Paris*[8] şi *Abatele P. I. Rousselot*[9], în Franța, şi *Georg Wenker*,

---

[7] Vezi Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie*, Centrul de multiplicare al Universității din Bucureşti, 1973, p. 23-24 (=Ionescu Ruxăndoiu, *Probleme*).

[8] G. Paris, deşi a fost cunoscut mai mult ca filolog decît ca dialectolog, îşi îndeamnă elevii şi colaboratorii săi să cerceteze graiurile franceze, publicînd, în acest sens, şi un studiu, intitulat *Les parlers de France* (în „Revue des patois gallo-romans", 1888), un adevărat program privitor la exploatarea graiurilor franceze, în care recomanda monografia lingvistică drept formă eficientă de cercetare a dialectelor. Vezi Romulus Todoran, *Constituirea dialectologiei ca disciplină lingvistică. Etapele principale ale dezvoltării ei*, în Matilda Caragiu Marioțeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1977, p. 37 (= *Dialectologie română*).

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

în Germania, postulează ideea că dialectologia trebuie să vină în ajutorul istoriei limbii, ca auxiliar al acesteia.

Un moment important în evoluția studiilor de dialectologie este apariția *geografiei lingvistice*, care se ocupă de descrierea şi reprezentarea geografică a fenomenelor lingvistice. Metoda constă în înregistrarea pe hărți a unui număr de fapte lingvistice, permițînd astfel observarea fenomenelor (fonetice, gramaticale etc.) pe arii întinse şi compararea realizărilor lor concrete în diferite puncte anchetate.

Începutul l-a făcut germanul Georg Wenker, în 1876, cînd realizează o anchetă prin corespondenți, trimițînd în cîteva sate un chestionar cuprinzînd 40 de propoziții scurte pentru a fi transpuse în dialect (cu intenția de a cartografia materialul adunat), extinzînd ulterior ancheta la întreg teritoriul Germaniei şi publicînd, în 1881, la Strasbourg, prima fasciculă din Atlasul lingvistic al Germaniei de nord şi centrale (*Sprachatlas von Nord- und Mitteldeutschland*)[10].

Bazele geografiei lingvistice le-a pus însă elvețianul *Jules Gilliéron*, elev al lui Gaston Paris, care publică la Paris, în 1880, *Le petit atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)* şi între 1902-1910 *L'Atlas linguistique de la France* - abreviat *ALF* (realizat împreună cu Edmond Edmont, cel care culege materialul lingvistic prin intermediul anchetei directe). Această lucrare de referință, precum şi studiile în care interpretează datele faptice

---

[9] Abatele Rousselot pune bazele foneticii experimentale, creînd, împreună cu Jules Gilliéron, „Revue des patois gallo-romans" („Revista graiurilor galoromanice"). În 1891, la Paris, publică monografia *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'un famille de Cellefrouin*, în care, în urma prelucrării datelor adunate în anchete, susține teza că limba nu este unitară, argumentînd varietatea lingvistică prin diferențele care apar chiar în interiorul aceleiaşi familii, diferențe explicabile prin cauze de ordin sociolingvistic (vîrstă, sex, ocupație etc.).

[10] Atlasul lingvistic al lui Wenker a început să fie publicat abia de prin anul 1926 şi continuă şi astăzi, extinzîndu-se la întregul teritoriu de limba germană (*Deutscher Sprachatlas*), avîndu-i ca autori pe W. Mitzka şi B. Martin. Vezi Ion Horia Bîrleanu, *Curs de dialectologie românească. Partea I. Probleme teoretice*, Editura Universității Suceava, 2000, p. 21-22.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

furnizate de ea (începînd cu anul 1905), îl consacră pe Gilliéron drept întemeietor al unei noi metode în dialectologie: geografia lingvistică. Datorită importanţei pe care specialiştii epocii au acordat-o acestei metode şi datorită rezultatelor spectaculoase obţinute prin aplicarea ei asupra graiurilor populare, uneori disciplina însăşi a fost confundată cu metoda, geografia lingvistică primind, în concepţia unor specialişti, statutul de disciplină ştiinţifică.

În acelaşi timp, se pun bazele dialectologiei româneşti prin elaborarea atlasului lingvistic al teritoriului lingvistic dacoromân: *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909 – abreviat *WLAD*[11], de către germanul Gustav Weigand, profesor de limba română la Institutul de limba română de la Leipzig.

De la Gilliéron încoace, pînă astăzi, se elaborează în diverse ţări numeroase atlase lingvistice. Amintim, în acest sens, cîteva dintre cele mai de seamă atlase romanice:

a) *Atlas linguistique de la Corse* (Atlasul lingvsitic al Corsicii), alcătuit de aceiaşi autori ca şi în cazul *ALF*, apare între 1914-1915 în 4 volume;

b) *Atlas linguïstic de Catalunya* (Atlasul lingvistic al Cataloniei – *ALCat.*), alcătuit de Antonio Griera, apare în 5 volume la Barcelona între 1923 şi 1939;

c) *Sprach – und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* (Atlasul lingvistic şi etnografic al Italiei şi al Elveţiei meridionale - *AIS*)[12], alcătuit de către romaniştii elveţieni Karl Jaberg şi Jakob Jud, elevi

---

[11] Atlasul lui G. Weigand conţine 67 de hărţi fonetice, dintre care 16 sînt sintetice, corespunzătoare unui număr de 130 de cuvinte cercetate prin anchetarea a 752 de puncte.

[12] Inovaţia acestui atlas este legată de faptul că s-a renunţat la principiul anchetatotului unic, anchetele fiind realizate de 3 specialişti, care au lucrat cu trei chestionare, şi s-a acordat o atenţie specială localităţilor izolate şi zonelor muntoase. În plus, transcrierea răspunsurilor s-a făcut după metoda impresionistă, acordîndu-se atenţie notării reacţiei subiecţilor (ezitări, corectări, jenă faţă de unele întrebări şi cuvinte), un mare număr de semne folosite de *AIS* fiind preluate de *Atlasul lingvistic român*. Vezi, pentru o prezentare detaliată, Turculeţ, *Dialectologie*, p. 37-38.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

ai lui J. Gilliéron, este publicat la Zofingen, între 1928 şi 1940, în opt volume;

d) *Atlante linguistico italiano* – *ALI*, iniţiat de Matteo Bartoli şi Ugo Pellis, are cel mai mare chestionar (7500 de întrebări) şi cea mai deasă reţea de puncte (727), anchetate între 1925 şi 1943 şi finalizate abia în 1964. Apare curentul neolingvistic promovat de M. Bartoli, care pune şi bazele aşa numitei lingvistici spaţiale. Prin lucrarea sa *Introduzione alla neolinguistica*, Genova, 1945, Bartoli are meritul de a fi contribuit la dezvoltarea dialectologiei prin cunoscuta teză a *ariilor laterale*. Distincţia dintre *arii centrale*, *arii laterale* şi *arii izolate* a avut şi are o importanţă crescută pentru clasificările dialectologiei. *Ariile periferice* conservă, de obicei, un număr de trăsături arhaice, pe cînd cele centrale sînt arii inovatoare[13];

e) *Nouvel Atlas linguitique de la France per régions* – *NALF*, a fost iniţiat în 1942 de Albert Dauzat, cu scopul de a permite cercetarea unui număr mai mare de localităţi şi de a surprinde evoluţia graiurilor franceze în perioada care a urmat după *ALF*. Este un sistem alcătuit din 25 de atlase regionale, conceput ca un atlas unitar, care completează cercetările dialectale cu aspectele etnografie ale zonei anchetate.

I.3. Momente din istoria dialectologiei româneşti. Atlase lingvistice româneşti

Preocuparea pentru aspectele regionale ale limbii române sînt mult mai vechi de începutul secolului al XX-lea (1909), dată la care apare primul atlas lingvistic al teritoriului dacoromân. Amintind doar în treacăt *Predoslovia către cititori* a *Noului Testament de la Bălgrad* (1648), în care mitropolitul Simion Ştefan constată că „rumânii nu grăiesc în toate ţările într-un chip" şi

[13] Această teorie a lui Bartoli nu este satisfăcătoare (decît în general, nu şi în detalii), deoarece şi ariile laterale şi izolate pot fi inovatoare în raport cu limba literară sau limba comună. De altfel, W. Manczac (*La clasification des langues romanes*, Cracovia, 1991) a adus pe plan romanic şi alte fapte în acest sens. Vezi C. Frâncu, *Curente şi tendinţe în lingvistica secolului nostru*, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi, 1997, p. 57-59.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

Istoria Tării Rumâneşti, în care stolnicul Constantin Cantacuzino consideră amestecul românei cu limbile popoarelor vecine drept cauză a deosebirilor regionale. Ne oprim, însă, la observaţiile de mare fineţe ale lui Dimitrie Cantemir, din *Descriptio Moldaviae*, care constată că în vorbirea moldovenilor există unele diferenţe determinate de gradul de cultură şi de sex şi semnalează, pentru prima dată, existenţa unei trăsături fonetice dialectale în limba română: palatalizarea labialelor, specifică pronunţării femeilor[14]. În acelaşi timp, deşi precizează că „locuitorii din Muntenia şi Transilvania au aceeaşi limbă ca şi moldovenii", Cantemir distinge între graiul din Moldova şi cel din Muntenia, remarcînd pronunţarea fonetismelor arhaice *ĝ* şi *ḑ* în graiul moldovenesc (*giur*, *Dumnedzeu*), faţă de *j* şi *z* (*jur*, *Dumnezeu*), în graiul muntenesc. De asemenea, Cantemir afirmă originea comună a aromânilor cu a dacoromânilor, pe baza comunităţii sistemului flexionar al numelui şi al verbului, în pofida diferenţelor lexicale şi sintactice, explicabile prin amestecul limbii părinteşti cu greaca şi albaneza[15].

În *Lexiconul de la Buda* (1825), operă monumentală a reprezentanţilor Şcolii Ardelene, sînt indicate variante regionale ale unor cuvinte, de natură fonetică, morfologică sau lexicală (de ex., pentru varianta *hodină*, se trimite la forma *odihnă*; pentru *spuiu*, se trimite la forma *spunu*; pentru *luminu* la *luminezu*; pentru *hăciugă* la forma *hăţiş*).

În prefaţa la gramatica sa, *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi*[16] (Blaj, 1854), Timotei Cipariu face referire la fenomene specifice dialectelor sud-dunărene. De

---

[14] „Şi femeile moldovence au o pronunţare deosebită de a bărbaţilor, căci schimbă silabele *bi* şi *vi* în *ghi*, ca *bine* (bene) – *ghine*, *vie* (vinea) – *ghie*; *pi* în *chi*: *pizmă* (invidia) – *chizmă*; *piatră* (petra) – *chiatră* (...)" (trad. G. Pascu, ed. a II-a, Bucureşti, 1938, apud Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme*, p. 30).

[15] Vezi Ştefan Giosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1973, p. 55-58.

[16] Pentru a explica formele gramaticale şi alte fenomene lingvistice, Cipariu face referiri la materialul lingvistic din cele trei dialecte sud-dunărene, fenomenele menţionate fiind completate cu observaţii personale.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

asemenea, scrierile lui Ioan Maiorescu (*Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român*[17]), publicate postum de Titu Maiorescu, arată preocuparea pentru dialectul istroromân.

Tot sub semnul pionieratului este şi B. P. Hasdeu, care, în 1884, organizează prima anchetă dialectală prin corespondenţi în România, anchetă determinată de necesităţile elaborării dicţionarul academic, care i se încredinţase spre redactare[18].

În 1895, cu romanistul german *Gustav Weigand* începe o nouă etapă în istoria dialectologiei române: etapa ştiinţifică. Weigand are meritul de a fi iniţiat anchetele pe terenul românesc atît la nord cît şi la sud de Dunăre, de a fi publicat *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes* (Leipzig, 1909), primul atlas lingvistic apărut după *ALF* şi de a fi elaborat primul sistem amănunţit de transcriere fonetică a românei. În plus, este creator de şcoală dialectală, elevii săi (Pericle Papahagi[19], Iosif Popovici[20], Sextil Puşcariu[21], Theodor Capidan[22] ş.a.) publicîndu-şi

---

[17] Este prima lucrare de dialectologie alcătuită de un român şi primul studiu românesc de dialectologie elaborat pe baza unor cercetări de teren, motiv pentru care Ioan Maiorescu a fost considerat de o serie de cercetători (I. Popovici, S. Puşcariu, P Iroaie ş.a) întemeietorul dialectologiei româneşti.

[18] Vezi, pentru prezentarea detaliată a momentelor din istoria dialectologiei româneşti, Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme*, p. 29-35; *Dialectologie română*, p. 39-44.

[19] Aromân, Pericle Papahagi s-a ocupat cu predilecţie de dialectul natal, realizînd şi un studiu etnografic-filologic despre meglenoromâni.

[20] Cunoscut fonetician şi slavist, I. Popovici este autorul a două importante monografii: una consacrată graiului unei regiuni izolate din ţinutul Hunedoarei şi alta consacrată dialectului istroromân, prima monografie cu caracter ştiinţific asupra acestui dialect.

[21] Creator al şcolii lingvistice de la Cluj, numele său se leagă de o monografie asupra istroromânilor (*Studii istroromâne*, în 3 volume, Bucureşti, 1906-1929) şi de *Atlasul lingvistic român*, lucrare monumentală a cărei iniţiator şi coordonator a fost, stabilind şi principiile metodologice aplicate. În plus, în cele două volume *Limba română* (I, 1940, II, 1959) interpretează o serie de fenomene dialectale, pe baza hărţilor lingvistice. Pentru activitatea dialectologică a lui S. Puşcariu, vezi P. Neiescu, *Contribuţia lui Sextil Puşcariu la dezvoltarea dialectologiei româneşti*, în CL, XIX, 1974, 1, p. 25-34; Magdalena Vulpe, *Sextil Puşcariu şi dialectologia*, în SCL, XXVIII, 1977, 3, p. 239-245.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

rezultatele cercetărilor (monografii, studii, glosare şi texte fundamentale pentru cunoaşterea dialectelor sud-dunărene) în revista fondată de el, „Jahresbericht des Institute für Rumänische Sprache zu Leipzig" („Anuarul Institutului pentru limba română din Leipzig").

Atlasul lingvistic realizat de Gustav Weigand a fost elaborat în acelaşi timp cu *ALF*, dar în mod independent de acesta. În „Introducere" sînt expuse principiile teoretice şi metodologice ale cercetării ştiinţifice a graiurilor şi este prezentată prima repartiţie dialectală a dacoromânei, în trei „dialecte": bănăţean, moldovean şi muntean, cu menţiunea că şi în Crişana s-ar putea să existe încă un dialect. Fără a atinge nivelul contemporanului său, J. Gilliéron, Weigand rămâne pionierul geografiei lingvistice româneşti.

Al doilea atlas lingvistic român este opera şcolii dialectologice de la Cluj, lucrare realizată sub conducerea lui Sextil Puşcariu, directorul Muzeului limbii române din aceeaşi localitate[23]. ***Atlasul lingvistic român*** (abreviat *ALR*) a fost conceput în două părţi (ALR I şi ALR II) şi este rezultatul a două anchete realizate, între anii 1930-1937, de către doi anchetatori, cu două chestionare diferite şi pe două reţele diferite, complementare. Autorii acestui atlas sînt *Sever Pop* (pentru ALR I, care utilizează un chestionar format din 2160 de întrebări şi anchetează 301 localităţi româneşti) şi *Emil Petrovici* (pentru ALR II, care utilizează un chestionar format din 4800 de întrebări şi anchetează 85 localităţi româneşti). La anchetele cu vorbitorii

---

[22] Interesul pentru dialectele sud-dunărene s-a concretizat în două monografii de proporţii asupra dialectelor aromân (*Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932) şi meglenoromân (*Meglenoromânii*, în 3 volume, Bucureşti, 1925-1935), lucrări fundamentale pentru dialectologia românească.

[23] În 1919, S. Puşcariu iniţiază şi formează, pe lîngă Universitatea din Cluj, acest institut filologic, în programul căruia era înscrisă şi realizarea unui atlas al limbii române. Conceperea lucrării, investigaţiile preliminare, contactele cu realizatorii celorlalte atlase romanice, elaborarea chestionarelor şi conducerea propriu-zisă a lucrării îi aparţin lui Sextil Puşcariu.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

dialectelor sud-dunărene au colaborat Th. Capidan (pentru dialectele aromân şi meglenoromân) şi Şt. Paşca (pentru dialectul istroromân).

La elaborarea chestionarelor s-a folosit experienţa celorlalte atlase romanice, majoritatea întrebărilor fiind indirecte[24]. Ca puncte de anchetă s-au ales localităţi mai vechi, cu populaţie băştinaşă, evitîndu-se aşezările colonizate recent. În zonele ce prezintă un interes lingvistic mai mare, reţeaua de puncte este mai deasă (Maramureş, Munţii Apuseni). După modelul AIS, s-au cercetat cîteva puncte cu vorbitori ai unor limbi minoritare, oferind, astfel, şi materiale pentru studiul graiurilor altor limbi. Sever Pop anchetează două localităţi ucrainene şi două maghiare, iar Emil Petrovici cîte două puncte ucrainene, bulgăreşti, sîrbeşti, săseşti şi maghiare şi un punct ţigănesc.

Informatorii au fost aleşi dintre localnici, între 40 şi 60 de ani, cu puţină instrucţie şi cu meserii reprezentative pentru localităţile anchetate. Dacă Sever Pop anchetează cîte un singur subiect, Emil Petrovici foloseşte mai mulţi informatori. Pentru oglindirea unor aspecte privitoare la limba vorbită a intelectualilor din acea perioadă, Sever Pop a anchetat şi trei scriitori reprezentativi pentru cele mai importante regiuni ale ţării: M. Sadoveanu, I. A. Brătescu-Voineşti şi I. Agârbiceanu.

ALR a fost proiectat iniţial pentru 10 volume (şase volume pentru ALR I şi 4 volume pentru ALR II), însă nu a fost publicat în întregime. Din partea I a Atlasului, care consemnează rezultatele anchetei lui Sever Pop, au părut două volume (vol. I-*Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, publicat la Cluj, în 1938, cu o prefaţă de S. Puşcariu - cuprinde 150 de hărţi – şi vol. al II-lea – *Familia, Naşterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, publicat la Sibiu, în 1942 – cuprinde 152 de hărţi), iar din partea a II-a, care

[24] S-au folosit şi alte procedee precum: întrebări directe (care urmăresc precizarea sensurilor unor cuvinte – cum ar fi *plai*, *ospăţ* sau a ariei de răspîndire a unor cuvinte învechite – de ex., *pîntece*), gesturi (pentru cuvinte ca *a strănuta*, *a scrăşni din dinţi*), indicaţii directe (pentru anumite obiecte, părţi ale corpului), sugerarea parţială a cuvîntului, utilizarea ierbarului pentru numele de plante, utilizarea unor schiţe şi fotografii.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

consemnează rezultatele anchetei lui Emil Petrovici, a apărut un singur volum, publicat la Sibiu, în 1940. Volumul cuprinde prefața lui S. Puşcariu, 296 de hărți şi este format din trei părți: *A. Corpul omenesc, boalele şi termeni înrudiți*; *B. Familia, Naşterea, Copilăria, Nunta, Moartea, Viața religioasă, Sărbători*; *C. Casa, Acareturile, Curtea, Focul, Mobilierul, Vase, Scule*. Paralel cu volumele menționate, au apărut şi volume de dimensiuni mai mici, cu hărți colorate, alcătuind ***Micul Atlas lingvistic român*** (ALRM), care reiau o parte a materialului publicat în ALR. Fiecărui volum mare îi corespunde un volum mic, cu hărți colorate.

Din păcate, ALR a rămas neterminat; aproximativ două treimi din materialele adunate în urma anchetelor nepublicate se păstrează în Arhivele Institutului de Lingvistică din Cluj.

Cele mai importante inovații ale ALR în raport cu atlasele vremii sînt: cei doi anchetatori sînt şi autorii hărților şi atlaselor; de aceea hărțile au foarte multe note ce privesc felul cum a fost pusă întrebarea, reacțiile subiecților, amănunte privind transcrierea; notarea unor texte orale povestite de informatori, foarte prețioase pentru studiul sintaxei (ALR cuprinde ca supliment textele culese de Emil Petrovici – ALRT II); folosirea, cu precădere, a întrebărilor indirecte; realizarea a două anchete paralele şi simultane; anchetarea unor vorbitori ai altor limbi; anchetarea celor trei scriitori; publicarea, paralel cu volumele de hărți analitice, a unor volume de dimensiuni mai mici, cu hărți colorate, (ALRM), în care sînt redate prin simboluri colorate particularități fonetice, lexicale şi gramaticale mai interesante.

Prin toate acestea, la care se adaugă grija acordată alcătuirii chestionarului, metodelor de culegere a materialului, alegerii punctelor de anchetă şi a informatorilor şi folosirea unui sistem riguros de transcriere a formelor, ALR este şi astăzi unul dintre cele mai bune atlase lingvistice romanice.

Publicarea materialului ALR a continuat după o pauză de 16 ani, sub conducerea lui Emil Petrovici. Începînd cu anul 1956 şi pînă în 1972, restul materialului adunat de E. Petrovici pentru ALR II se publică sub titlul ***Atlasul lingvistic român. Serie nouă***,

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

într-un format mai mic, în şapte volume mari (însumînd 2248 de hărți) şi trei volume mici, colorate, unele reluînd hărțile mari.

În aprilie 1958, la conferința dialectologilor români de la Bucureşti, la propunerea lui Emil Petrovici, s-a luat hotărîrea de a se elabora un nou atlas lingvistic, de data aceasta pe regiuni. Lucrarea era necesară întrucît, la 40 de ani de la culegerea materialului pentru ALR, graiurile dacoromâne suferiseră schimbări importante, iar limba literară cîştigase tot mai mult teren în fața acestora. Era nevoie de o lucrare care să ofere tabloul actual al graiurilor dacoromâne. Pentru aceasta se va folosi un chestionar general, care păstrează concepția şi structura celui folosit de ALR şi se vor efectua anchete în 1000 de localități, incluzîndu-se în rețeaua punctelor de anchetă toate punctele din ALR şi o parte din atlasul lui Weigand[25]. ***Noul atlas lingvistic român, pe regiuni***[26] va cuprinde opt atlase regionale: 1. Oltenia; 2. Muntenia şi Dobrogea; 3. Moldova şi Bucovina; 4. Transilvania; 5. Crişana; 6. Maramureş; 7. Banat; 8. Peninsula Balcanică (cele trei dialecte din sudul Dunării). Anchetele, realizate de cercetători de la Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara, au fost finalizate în deceniul al VIII-lea al secolului trecut; publicarea materialului nu s-a finalizat, din motive financiare. Au fost publicate în întregime atlasele regionale ale Olteniei (*NALR-Olt.*, 5 volume)[27] şi Maramureşului (*ALRR-Mar.*, 4 volume), cîte trei volume din *NALR-Ban.* şi *NALR-Mold. Buc.*, cîte două din *NALR-Munt. Dobr.*, *ALRR-Trans.* şi un volum din *NALR-Criş*. La cele 7 atlase regionale ale dialectului dacoromân se adaugă un „mic atlas al

[25] Atlasul va oferi imaginea structurii contemporane a dialectelor şi graiurilor româneşti, dar, în acelaşi timp, prin includerea în rețeaua punctelor de anchetă a punctelor din atlasele lingvistice anterioare, va oferi şi o imagine a dinamicii variantelor teritoriale ale limbii române, de la sfîrşitul secolului al XIX-lea pînă la momentul respectiv. Vezi Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme*, p. 96-99.

[26] Despre *NALR*, vezi Boris Cazacu, *Noul Atlas lingvistic român. Importanța lui pentru cunoaşterea graiurilor româneşti*, în *Metode noi şi probleme de perspectivă ale cercetării ştiințifice*, Bucureşti, 1971, p. 623-628.

[27] Vezi idem, *Noul Atlas lingvistic român. I. Oltenia*, în SCL, XVII, 1966, nr. 2, p. 131-141.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)

dialectului aromân"(cu 6 puncte în Albania şi 5 puncte în Macedonia) şi *Atlasul lingvistic moldovenesc*, realizat în mod independent de cercetătorii de la Chişinău[28]. În 1993, respectiv 1998, apar la Chişinău primele două volume din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia. Nordul Bucovinei. Transnistria*, de Vasile Pavel, de data aceasta încadrate în cadrul atlaselor regionale româneşti atît prin titlu, cît şi prin sistemul de transcriere fonetică al ALR.

[28] Au fost publicate, între 1968 şi 1973, două volume mari, cu cîte două părți. Din păcate, rezultatele cercetărilor efectuate de dialectologii basarabeni nu au putut fi valorificate din plin de romaniştii occidentali, întrucît sistemul de transcriere fonetică, deşi inspirat după cel al ALR, utilizează grafemele alfabetului chirilic. Vezi Turculeț, *Dialectologie.*, p. 45-46.

BDD-B344-2 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:32 UTC)